

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

Лекція

з навчальної дисципліни

«Поліцейська деонтологія»

обов'язкова компонента освітньої програми

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

**за темою – Стандарти професійної діяльності правоохоронних органів та їх
закріплення**

262 Правоохоронна діяльність (правоохоронна діяльність)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023, №8

СХВАЛЕНО

Вченою радою
факультету № 6
Протокол від
25.08.2023, №5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023, №8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
дисциплін факультету № 6 ХНУВС, (протокол від 18.08.2023 №8)

Розробники:

1. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6
ХНУВС, доктор філософії за спеціальністю 081-Право, доцент Певко С. Г..

Рецензенти:

Зубенко Г.В. доцент кафедри конституційного, муніципального і міжнародного
права юридичного факультету Харківського національного університету ім.
В.Н. Каразіна, к.ю.н., доцент;

Марчук М.І. завідувач кафедри конституційного і міжнародного права
факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ,
д.ю.н., доцент

План лекції

1. Загальна характеристика міжнародних стандартів професійної діяльності юристів.
2. Міжнародні вимоги до діяльності юриста.
3. Загальні засади Кодексу поведження посадових осіб з підтримки правопорядку.

Рекомендована література:

Основна

1. Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: Підручник. Х., 2015. 212с.
2. Управління органами Національної поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, О.В. Джафарова та ін.; передм. В. В. Сокурєнка] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Стильна типографія, 2017. 580 с.
3. Юридична деонтологія. Від навчання до практики: навч. посіб. /[Л. В. Радовецька, С. П. Ляковська, О. О. Тихомиров та ін.]. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2019. 296 с.
4. Юридична психологія: підручник / за заг. редакцією О.М. Бандурки; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Майдан, 2018. 684 с.

Додаткова література:

1. Гавриленко О.А., Тетерич О.М. Моральні засади професії юриста // Вісник Університету внутрішніх справ. Вип. № 3-4. 2016. 109с.
2. Грищенко Н. В. Деонтологічна складова професійної підготовки працівника поліції //Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України: зб. наук. праць. Х.: ХНУВС. 2020. С.22-24.
3. Етикет і професійна етика поліцейського / В. М. Бєсчастний, Т. В. Кононенко, Т. М. Сабельникова ; М-во внутр. справ України, Донец. юрид. ін-т. Київ : ВД Дакор, 2019. 216 с.
4. Пендюра М. М. Про деякі актуальні аспекти запровадження у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання навчальної дисципліни поліцейська деонтологія// Актуальні проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали круглого столу. Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2019. С. 64 – 66.

Текст лекції

1. Загальна характеристика міжнародних стандартів професійної діяльності юристів.

Міжнародні стандарти професійної діяльності юристів —це загальні деонтологічні нормативи (дозволяючі, зобов'язуючі, забороняючі, рекомендаційні норми і принципи), що пред'являються до юристів – судді, адвоката й інших спеціалістів в галузі права – незалежно від державних меж їх професійної діяльності з метою гуманізації суспільних відносин, укріплення законності і правопорядку в кожній країні світу.

Міжнародні стандарти є зразками (моделями) культури поведінки юриста в процесі здійснення професійної діяльності.

Міжнародне співтовариство юристів (ООН, Рада Європи, Європейський Союз і ін.) через свої органи виробило документи, що містять стандарти професійної діяльності юристів, що покликані стати для них орієнтирами (зразками). Більшість із зазначених нижче документів прямо передбачають упровадження їхніх положень у національні правила; інші є рекомендаційними.

Назвемо основні міжнародні документи:

р. 1979	Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку
р. 1979	Основні принципи етики поліцейської служби (затверджені Парламентською Асамблеєю Ради Європи)
р. 1985	Основні принципи незалежності судових органів
р. 1985	Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою
р. 1985	Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила»)
р. 1988	Деонтологічний кодекс (Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства)
р. 1990	Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів
р. 1990	Основні положення про роль адвокатів (прийняті на VIII конгресі ООН по попередженню злочинності і поведінню з правопорушниками)
р. 1990	Основні принципи про роль державних обвинувачів
р. 1994	Рекомендація R (94) 12 про незалежність, дієвість і роль суддів
р. 1998	Європейська хартія про статус суддів
р. 1998	Міжнародний кодекс етики (схвалений Міжнародною організацією адвокатів ЄС і прийнятий в остаточному варіанті

	в Ліоні)
1999 р.	Стандарти професійної відповідальності і викладу основних обов'язків і прав прокурорів
2000 р.	Рекомендація R (2000) 19 про ролі прокуратури в системі кримінального судочинства
2005 р.	Європейські керівні принципи з питань етики і поведінки прокурорів

Кінець ХХ — початок ХХІ століть були позначені зближенням, уніфікацією національних правил адвокатської, суддівської й іншої професійної етики, втіленням у різноманітних національних правилах єдиних, міжнародно-визнаних принципів і підходів. Так, « Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства» (1988 р.), прийнятий делегатами 12 країн-учасниць, був визнаний моделлю для інтерпретації і застосування національних деонтологічних норм. Застосування норм «Деонтологічного кодексу» у міжнаціональній діяльності зобов'язує адвокатів підкорятися нормам своєї колегії тільки в тому випадку, якщо норми останньої не суперечать нормам даного Кодексу. Під міжнаціональною діяльністю адвоката розуміються: 1) усі професійні відносини з адвокатом іншої країни-учасниці; 2) діяльність адвоката в іншій країні-учасниці.

Зрозуміло, що кожна країна має свої традиції і специфіку в діяльності працівників юридичної служби, обумовлені національним судоустроєм, структурою державної влади і управління, законодавством. Однак є загальні вихідні положення, що мають або повинні мати однакову силу в державах із гуманістичною, демократичною спрямованістю розвитку. Ці вихідні положення, що стали загальними міжнаціональними правилами (а не тільки національними), і є міжнародними стандартами професійної діяльності юристів.

2. Міжнародні стандарти вимог діяльності юриста

Найважливіші деонтологічні вимоги діяльності юриста, що стали міжнародними стандартами:

1. Незалежність юридичної професії як гарантія для здійснення захисту прав людини і надання правової допомоги.

Незалежність професії юриста означає відсутність будь-якого тиску: виключається вплив як власних інтересів (прагнення задовольнити особисті блага), так і зовнішніх засобів впливу («телефонного права», залякування тощо). Незалежність необхідна для забезпечення довіри з боку юристів суміжних професій (наприклад, довіра адвокату з боку судів), а також із боку клієнтів.

Так, в Резолюції Міжнародної асоціації адвокатів (1998 р.) підкреслюється, що обов'язок адвокатів відносно громадськості полягає у забезпеченні і захисті своєї незалежності у професійних, політичних і економічних стосунках від впливу будь-яких чинників, що можуть позначитися на допомозі, що надається адвокатом. Відповідно до міжнародних актів

незалежність юридичних професій закріплена і в чинному законодавстві України.

У «Віденській декларації про злочинність і правосуддя: відповіді на виклик XXI сторіччя», прийнятій у 2000 р. на X Конгресі ООН щодо попередження злочинності й поводження з правопорушниками, звертається особлива увага на «незалежність судової влади й органів прокуратури і дотримання Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб» щодо попередження злочинності і здійснення кримінального правосуддя.

Незалежність юридичної професії обумовлена:

1) усвідомленням її членами факту володіння професійними знаннями і навичками, якими не володіє інша частина суспільства: а) знанням законів, умінням їх застосовувати у вирішенні юридичної справи; б) умінням тлумачити норми права; в) умінням складати юридичні документи; г) здатністю критично оцінювати юридичні факти, події, правові норми;

2) володінням знаннями про конкретні факти, що мають відношення до юридичної справи.

Незалежність юридичної професії виражається в:

1) установленні патерналістських відношень із клієнтом, тобто відношень професійної «опіки»; 2) наявності (у визначених законом межах) свободи і самостійності щодо обрання засобу вирішення юридичної справи.

Незалежність юридичної професії забезпечується:

1) гарантуванням із боку держави і закріпленням цих гарантій у конституції і законах;

2) справедливою системою організації юстиції, що виключає будь-які необґрунтовані обмеження або втручання;

3) неупередженістю рішень судових органів, тобто рішень на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукання, тиску, погрози, прямого або непрямого втручання;

4) створенням умов для одержання громадянами правової допомоги і захисту прав із боку обраного або незалежного адвоката;

5) підтримкою юридичними організаціями професійних стандартів і етичних норм;

6) наявністю незалежних самокерованих асоціацій юристів, визнаних чинним законодавством і здатних забезпечити незалежність юридичної професії, захистити юристів від необґрунтованих обмежень і порушень та ін.

2. Службове несумісництво і позапартійність як умови забезпечення незалежності.

Службове несумісництво означає неучасть судді, адвоката в комерційній або іншій діяльності, що відрізняється від його професії. «Деонтологічний кодекс» визнає службовим несумісництвом заняття адвокатом адміністративної посади в органах юстиції, здійснення визначених посадових обов'язків і функцій. У міжнародних документах чітко визначаються види діяльності, несумісні з професійною діяльністю судді, адвоката та інших юристів-практиків. Адвокати, судді, прокурори та інші працівники юридичної сфери зобов'язані дотримуватися норм щодо службового несумісництва, встановлених у його країні. Так,

відповідно до Закону України «Про прокуратуру» служба в органах прокуратури несумісна з роботою на підприємствах, в установах або організаціях, а також із будь-яким підприємництвом. Працівники прокуратури України можуть займатися тільки науковою і педагогічною діяльністю.

3. Сполучення гласності (повнота інформації) і професійної таємниці (конфіденційність інформації). Конфіденційність інформації і гласність юридичної діяльності здавалося б є протилежними по суті, але вони тісно взаємозалежні завдяки тому, що виступають формами забезпечення прав суб'єктів. Гласність, як повнота інформації стосовно юридичної діяльності, її прозорості, є необхідною там і тоді, коли немає заборон. Юрист (суддя, адвокат і ін.) зобов'язаний зберігати професійну таємницю щодо своєї роботи і конфіденційну інформацію, отриману в ході виконання своїх обов'язків. Так, Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського співтовариства (прийнятий 28.10.1988 р. Радою колегій адвокатів і юридичних співтовариств Європейського Союзу в Страсбурзі) відносить до істотних ознак адвокатської діяльності забезпечення клієнту умов, при яких він може вільно передати адвокату відомості, які не повідомив би іншим особам. Адвокат як одержувач інформації повинен зберігати її конфіденційність, оскільки без впевненості в конфіденційності не може бути довіри з боку клієнта. При цьому зберігається конфіденційність стосовно всієї інформації, наданої самим клієнтом або отриманої про клієнта або інших осіб у ході надання юридичних послуг. Відповідно до «Пекінських правил» у процесі відправлення правосуддя у відношенні неповнолітнього повинні шануватися його права на конфіденційність на всіх етапах, щоб уникнути заподіяння шкоди через непотрібну гласність або збиток репутації.

Слід звернути увагу на ст.4 «Кодексу поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку», прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 17.12.1979 р., і Декларацію Ради Європи «Про поліцію». Кодекс є моделлю для використання в рамках національного законодавства і практики системи принципів, що підлягають дотриманню посадовими особами щодо підтримки правопорядку. Серед принципів, яких зобов'язані додержуватися посадові особи щодо підтримки правопорядку, названий принцип зберігання професійної таємниці: «Відомості конфіденційного характеру, одержувані посадовими особами по підтримці правопорядку, зберігаються в таємниці, якщо виконання обов'язків або вимога правосуддя не потребує іншого». Декларація «Про поліцію» підкреслює необхідність дотримання етичних норм серед посадових осіб, що беруть участь в охороні правопорядку, в тому числі зберігання таємниці.

Відповідно до Основних принципів, що стосується ролі юристів (прийняті 7.09.1990 р. VIII конгресом ООН щодо попередження злочинності й поводження з правопорушниками), урядам слід визнавати і забезпечувати конфіденційний характер будь-яких консультацій і стосунків, що укладаються між юристами і їх клієнтами в процесі надання професійної юридичної допомоги.

4. Моральна відповідальність юриста за престиж професії виражається в

тім, щоб захищати інтереси клієнта як свої власні, а також захищати інтереси колег і професії в цілому (наскільки це можливо). У п. 12 «Основних положень про роль адвокатів», прийнятих VIII конгресом ООН у серпні 1990 р., проголошуються: «Адвокати, як учасники відправлення правосуддя, повинні постійно піклуватися про честь і гідність своєї професії». Належне виконання юристом своїх професійних обов'язків відповідно до міжнародних деонтологічних вимог створює необхідні умови для нормальної життєдіяльності суспільства і піднімає престиж юридичної професії.

5. Базування професійної діяльності на фундаментальному принципі — дотриманні основних прав людини. У п. 14 «Основних положень про роль адвокатів» (1990 р.) записано: «Роблячи допомогу клієнтам при здійсненні правосуддя, адвокати повинні дотримуватися прав людини й основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, діяти вільно і наполегливо відповідно до закону і визнаних професійних стандартів і етичних норм». Прийняття «Кодексу поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку» (1979 р.) мало на меті здійснення правопорядку посадовими особами правоохоронних органів відповідно до принципів прав людини.

Правила поведінки посадових осіб щодо підтримки правопорядку (відповідно до «Кодексу поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку»):

- 1) шанувати і захищати гідність і права людини;
- 2) застосовувати силу тільки в крайній необхідності й у тій мірі, в якій це потрібно для виконання їх службових обов'язків;
- 3) зберігати в таємниці відомості конфіденційного характеру;
- 4) виявляти обережність при зберіганні і використанні інформації, що відноситься до особистого життя інших осіб або може зашкодити їх інтересам і репутації;
- 5) не здійснювати, не провокувати, не відноситися терпимо до катувань або інших нелюдських поводжень і покарань, не виправдовувати їх винятковими обставинами або посиланнями на розпорядження вищестоящих осіб;
- 6) забезпечувати повну охорону здоров'я затриманих ними осіб, вживати заходів до надання їм медичної допомоги в разі потреби;
- 7) перешкоджати будь-яким актам корупції і не чинити самому таких актів;
- 8) шанувати закон і «Кодекс».

Міжнародні стандарти професійної практичної діяльності юриста знайшли втілення в Конституції, інших нормативно-правових актах України, Дисциплінарних статутах працівників правоохоронних органів, Положеннях про дисциплінарні комісії та ін.

Уніфікована система деонтологічних вимог-стандартів до кожної юридичної професії на загальноєвропейському і міжнародному рівнях — це орієнтири для удосконалювання професійної майстерності юристів будь-якої країни світу.

3. Загальні засади Кодексу поведження посадових осіб з підтримки правопорядку.

Методологічною основою й документом, що визначає принципові положення, є прийнятий Організацією Об'єднаних Націй Кодекс поведження посадових осіб з підтримки правопорядку (1979 р.), а також прийняті ООН у розвиток цього документа керівні принципи для ефективного здійснення Кодексу (1989 р.). Природно, що головна увага в цих документах приділена проблемі прав людини й забезпеченню надійних юридичних і моральних бар'єрів на шляху довільного й можливого зловмисного використання своєї влади працівниками поліції й іншими «посадовими особами по підтримці правопорядку».

Деонтологіческие вимоги до поведження й діяльності працівників поліції, викладені в Кодексі, підкреслюють взаємозв'язок моральних і правових норм у системі соціальних норм такої професійної групи, як поліція. Зазначений Кодекс установлює, що «ті, хто має поліцейські повноваження, зобов'язуються поважати й захищати права людини стосовно всіх осіб».

Прийнявши цей документ, Генеральна Асамблея ООН звернулася до урядів з рекомендацією розглянути питання про його використання в рамках національного законодавства або практики як звід принципів, які повинні дотримуватися зазначеною категорією посадових осіб.

У резолюції 34/169, до якої прикладений Кодекс, підкреслюється, що характер функцій з підтримки правопорядку в захист громадського порядку й те, яким образом вони здійснюються, впливають на якість життя окремих осіб, а також усього суспільства в цілому (соціальні наслідки дотримання норм Кодексу).

Посадовим особам, що володіють поліцейськими повноваженнями, особливо з затримки правопорушників, Кодекс забороняє застосування катувань, а також підкреслює, що сила може бути застосована тільки у випадку гострої потреби. У ньому визначені вимоги по збереженню в таємниці відомостей конфіденційного характеру, якщо виконання обов'язків або мети правосуддя не вимагають іншого. Кодекс приводить ряд норм з забезпечення повної охорони здоров'я затриманих осіб і надання медичної допомоги жертвам правопорушень (потерпілим) або нещасних випадків, що відбуваються в ході правопорушень.

Кодекс визначає також, що зазначені посадові особи не тільки повинні не робити яких-небудь актів корупції, але й зобов'язані всіляко перешкоджати таким актам і боротися з ними.

Морально-етичний зміст Кодексу визначається тільки його метою забезпечити «ефективну підтримку етичних норм серед посадових осіб», орієнтацією на пріоритет загальнолюдських моральних цінностей (гуманізм, милосердя, справедливість, терпимість і ін.), але й зверненням до таких моральних категорій, як гідність, репутація, жорстокість, нелюдськість, жаль, співчуття, стимули, таємниця, повага, моральна підтримка, моральне поведження, моральна відповідальність. Кодекс має чітко виражений

моральний зміст ще й тому, що він оптимально поєднує регулятивні можливості моралі й права.

Правовий зміст деонтологічних норм, викладених у Кодексі, обумовлено, насамперед, самим правовим характером цього міжнародного документа й сферою відносин, у якій здійснюють свою регулятивну функцію моральні норми, що містяться в ньому, реалізують принципи професійної етики. За задумом комісії ООН, що готували документ він повинен реалізуватися як у законодавстві країн, так і в деонтологічних, етичних кодексах поведінки працівників поліції, ряду інших державних органів. Однак в обох випадках його вимоги адресовані поліцейському, як єдиному суб'єктові, його моральній і правовій практиці.

Організаційно-управлінський аспект викладених у Кодексі поведінки й у зазначеній резолюції ООН норм, принципів і рекомендацій проявляється в тім, що тут мова йде про конкретні посадові обов'язки (всіх суб'єктів органів підтримки правопорядку), про ряд типових службових і управлінських ситуацій, наприклад про повідомлення інформації про порушення Кодексу «вищестоящим інститутам... або органам, що володіють повноваженнями по нагляду або правовому контролю». У коментарях до статей Кодексу відзначається взаємозв'язок їхньої реалізації з «необхідністю внутрішньої дисципліни в установі», із ситуацією, коли державні органи «не можуть або не хочуть забезпечувати законність їх власними посадовими особами й у рамках їхніх власних установ». Тим самим Кодекс прямо зачіпає й ряд питань управлінської етики.

Все це підтверджує висновок про те, що «у чистому виді» одна тільки професійна етика як система знань про моральні норми, форми моральної мотивації й оцінок, що діють у реальній, конкретній професійній групі, рішенні завдання її безпосереднього впровадження в життя, діяльність принаймні медиків, юристів, поліцейських, співробітників міліції не може служити єдиною базою для створення (розробки) і впровадження адекватних соціальній практиці кодексів поведінки.

Прийнятий в 1979 р. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, у свою чергу, також (і це природно) не відображає всіх деонтологічних проблем поліцейської практики. У певному змісті він переслідував більше вузькі цілі (хоча ціль забезпечення прав людини називати «більше вузькою» і некоректно). Але його методологічне значення в рішенні реально існуючої й досліджуваної нами проблеми важко переоцінити. Авторитет даного документа, його загальновизнаний міжнародним співтовариством практична вага коштує багатьох десятків чисто теоретичних аргументів на користь поліцейської деонтології. У всю систему роботи з персоналом поліції в багатьох країнах Європи й у США показує, що після 1979 р. у цій сфері відбулися помітні зміни: багато країн розробили або переробили відповідні документи.

Соціологічний аналіз концепцій деонтологічних кодексів дозволяє зробити висновок про те, що незважаючи на характерні національні риси, є щось загальне в соціологічних проблемах формування, розробки, суспільного

сприйняття, реального становлення й практичної реалізації норм поліцейської деонтології, засвідчене світовою практикою.